

О. Бровко¹, М. Яцюк²

olega1902@gmail.com, 11merely21@i.ua

¹ Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Харків

² Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Соціальна депривація, як детермінанта і наслідок процесів реформування

Депривація (від англ. Deprivation) - позбавлення, втрата. В основі слова лежить латинський корінь *privare*, що означає «відокремлювати». Префікс *de* в англійському слові передає посилення значення кореня (можна порівняти: лат. *Pressure* - «прес», «тиснути» і англ. *Depression* - «депресія», «придушення»). Тобто можна підсумувати, що поняття «депривація» (*deprivation*, або соотв. *Privation*) - це втрата чогось, позбавлення через недостатнє задоволення якої-небудь важливої потреби. Чеські дослідники Й. Лангмайер і З. Матейчик депривацією називають стан, що виникає в результаті певних життєвих ситуацій, коли суб'єкт не має змоги задовольняти свої людські потреби в достатній мірі і досить довгий час [1, с.18]. При цьому до числа основних (життєвих) потреб науковці включають:

1) потребу у певній кількості, мінливості і виді (модальності) стимулів;

2) потребу в основних умовах для дієвого вчення;

3) потребу в первинних суспільних зв'язках, які забезпечують можливість дієвої основної інтеграції особистості;

4) потребу суспільної самореалізації, яка надає можливість оволодіння різними суспільними ролями та ціннісними цілями [1, с. 19].

Поняття "депривація" не можна ототожнювати з поняттям "фрустрація". Депривація є більш важким, хворобливим й іноді особистісно руйнівним станом, що відрізняється високим рівнем жорсткості і стійкості порівняно з фрустрацією [2, с. 334].

Депривацію потрібно розуміти як бар'єр у засвоєнні особистістю соціальних ролей, формуванні властивостей і якостей, необхідних для адекватного сприйняття соціальної реальності, її оцінки та прийняття свідомих рішень у конкретних ситуаціях. Необхідно також підкреслити її вплив на становлення і соціалізацію людини, адже саме вона є потужним гальмівним чинником і може виступати як наслідок впливу різноманітних складних життєвих ситуацій.

Соціологічна інтерпретація депривації концентрує увагу: на значенні системи соціальних відносин, що складаються в процесі життєдіяльності індивіда в певному середовищі, і виникненні гострого бажання подолати депривацію; на взаємозв'язку депривації з очікуваннями і домаганнями індивіда, точніше, їх

розбіжністю з реальністю. Вона вбачає причину появи депривації в порівнянні своїх можливостей і досягнень з досягненнями інших людей

Розгляд соціальної депривації не як стану, а як процесу, дозволяє визначити її як позбавлення соціальних благ або необхідних життєвих умов, що тягнуть за собою соціальну незадоволеність, яка може виражатися в соціальному невдоволенні на рівні індивідуальної, групової і масової свідомості і, в кінцевому підсумку, проявляється в зростанні соціальної напруги і соціального протесту

Теорії депривації, соціальної незадоволеності, соціальної напруженості і протесту представлені в роботах наступних вітчизняних та іноземних науковців таких як Ч. Глока, К. Джонсона, Г. Крайг, І. Лангмейер С. Ленслі, Д. Мака, В. Мухіна, А. Полянничко, А. Прихожан, Л. Просандеева Т. Скокпол, Н. Смелзер, Р. Старка, П. Таунсенда, Ч. Тіллі, С. Хантінгтона та ін.

Відзначаючи позитивне значення праць цих та інших вчених, необхідно звернути увагу на той факт, що власне соціальна депривація ще рідко виступає в якості пріоритетного об'єкта наукових досліджень. Все це обумовлює необхідність дослідження соціальної депривації в її процесуальному образі.

Актуальність, теоретична і практична значущість, недостатня розробленість питань, пов'язаних з теоретичної інтерпретацією і емпіричним дослідженням специфіки і ролі соціальної депривації в період соціально-економічних реформ, дозволяє відзначити важливість дослідження виявлення інтегрального критерію впливу процесів соціально-економічного реформування на індивідуальну, групову і масову депривацію різних представників українського суспільства.

Соціальна депривація означає перш за все матеріальну бідність, позбавлення людей не тільки можливостей задовольнити свої нагальні потреби, а й полишає їх надії на майбутнє. Депривація проявляється через страх, тривогу, незадоволеність своїм життям. В даний час вчені використовують загальноприйнятий алгоритм операціоналізації індикаторів приналежності до депривованих верств населення (самооцінка свого матеріального становища як поганого; самооцінка свого харчування як поганого; самооцінка своєї можливості придбати необхідний одяг як поганий; відсутність хоча б одного виду товарів тривалого користування, придбаного за останні 7

років; неможливість скористатися за останні три роки хоча б однією з таких видів платних соціальних послуг, як медичні, освітні, рекреаційні тощо) [4, с.33]. Як емоційний стан, депривація особливо небезпечна: адже саме вона спонукає людину до безрозсудних, протиправних або деструктивних дій для відшкодування своїх емоційних втрат. Найчастіше соціальну депривацію можна виявити в країнах, які проводять соціально-економічне реформування. Але поведінка депривованого населення в кожній країні різна і приводить до різних наслідків та залежить від багатьох факторів. Науковці стверджують, що це залежить насамперед від міри деприваційного впливу, деприваційного досвіду конкретної особи та її здатності протистояти впливу обставин, що склалися [5].

. Сьогодні в Україні не найкращі часи. Скорочення доходів, інфляція, девальвація, війна та безробіття привели до переформатування соціальних прошарків українського суспільства та підвели багатьох до межі зубожіння. На думку багатьох дослідників, одним з ключових понять соціальної депривації, є саме зубожіння, адже до головних понять соціальної депривації входить ставлення до своїх матеріальних статків. Але, критеріями соціальної депривації є не тільки зубожіння, але й суб'єктивне відношення до наявного матеріального стану. Проведення реформування в соціально – економічній сфері та значна диференціація доходів населення України спричинили глибинне розмежування між двома протилежними класами населення – «заможним» (невеликим за чисельністю) класом та класом, який становить основна маса населення. Ці два класи різняться не тільки своїми статками, але й поведінкою споживача, соціальними нормами та цінностями, мотивацією. В результаті такої ситуації у суспільстві поширюється соціальна депривація, а насамперед – відносна соціальна депривація, що полягає у неможливості задоволення матеріальних потреб суб'єктом, які він вимагає або на які претендує через свій соціальний статус або порівнюючи себе з іншим, більш заможними громадянами.

Специфіка і динаміка зміни соціальної депривації населення в період соціально-економічних перетворень виявилась одними з найбільш актуальних проблем українського суспільства. Стало очевидним, що без урахування даного фактора неможливо прогнозування і здійснення соціальних перетворень. Ефективність соціально-економічних реформ все більше стала залежати від якісних змін суспільної свідомості і соціальної депривації основних верств і груп населення.

Аналіз взаємозв'язків і взаємозалежностей соціально-економічних реформ і динаміки соціальної депривації населення покликаний дати відповідь на питання про те, яке явище може і повинно виступати в якості інтегрального показника впливу соціально-економічних реформ

на індивідуальну, групову і масову свідомість членів суспільства.

Починаючи з 1992 року інститут соціології НАН України проводить вивчення динаміки соціально - психологічного стану населення країни, проводячи щорічні моніторингові дослідження Українські вчені Н.Паніна і Є.Головаха розробили інтегральний індекс соціального самопочуття, за допомогою якого можна дослідити вплив процесів соціально-економічного реформування на динаміку соціального самопочуття населення; провести соціологічний аналіз впливу соціальної депривації на сприйняття процесу соціально-економічного реформування [6, с.282].

Процеси реформування в суспільстві як найбільш видимих причин, що виявляються на рівні соціальної взаємодії і індивідуального, групового або масової свідомості являють соціальну депривацію як явну причину і наслідок проведених реорганізацій і соціальних змін в цілому. Тому механізм соціальної депривації розглядається нами як причинно-наслідкові зв'язки, що виявляються між суб'єктами і об'єктами, об'єктивними умовами і суб'єктивними факторами соціально-економічних процесів, що протікають в реальному і соціальному часі і передбачає процесуальний образ суб'єктивного сприйняття фактів депривації, генезису і розвитку соціальної незадоволеності, яка виражається в соціальному невдоволенні і, можливо, соціальному протесті.

Таким чином, соціальна депривація є неодмінною детермінантою і наслідком процесів реформування, вона може бути розглянута як механізм процесів соціально-економічного реформування в сучасному суспільстві. У процесі соціально-економічного реформування соціально-економічної системи соціальна депривація являється основним механізмом коригування курсу реформи.

Список літератури

1. Й.Лангмейер Психическая депривация в детском возрасте. Прага, Чехословакия: Авиченум, 1984.
- 2.І.Д.Зверова Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ ; Сімферополь, Україна: Універсум, 2013.
- 3.Ю.Г. Волков и В. И. Добренев Социология. Москва, Россия., 2008.
- 4.Н.Тихонова, "Низшие классы в России (Теоретические и методологические предпосылки анализа) ", *Общественные науки и современность*, №4.- С.26-36, 2010
5. М.Кондратьев и В..Ильин "Азбука социального психолога-практика": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.insai.ru/slovar/1394>
6. Т.Загороднюк Соціально- психологічний стан населення України у *Українське суспільство 1992-2010 . Соціологічний моніторинг*, В.Воронов, Ред.Київ,Україна:

Інститут соціології НАН України, 2010, с.282 -
288.